

ԱՆՏՐԷ ՄՕՐՈՒԱ՝ ՊԱՅՐԸՆԻ ԵՒ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ՄԱՍԻՆ

Ֆրանսացի հոգակաւոր գրող, նորընտիր ակադեմական, Անտրէ Մօրուա, քանի մը տարի առաջ գիրք մը հրատարակեց Պայրընի մասին, որ մեծ ընդունելութիւն գտաւ եւ քարգմանուեցաւ բազմաթիւ լեզուներու:

Մօրուայի վրձինը, ի միջի այլոց, յօրինած է պատկեր մը, որ յոյժ սրտառու է Հայերուս համար, Պայրըն, Հայաստան եւ Մխիթարեան Հայրեր այնտեղ կ'երեւին ներդաշնակ երանգներով, կարծես մեր բազմադարեան բնաշխարհի խորքին վրայ, ոսկեգօծ շրջանակի մէջ:

Հ. Ք.

Պայրըն, ամէն օր, իր կոնտուլան կեցնել կու տար Հայոց վանքին առջեւ: Սերտ բարեկամութեամբ կապուած էր Մխիթարեան Հայրերուն հետ եւ բերկրութեամբ կ'այցելէր զանոնք՝ նոճիներով, Սուրբ տեղեաց ծառերով եւ նարնջենիներով զարդարուն իրենց կղզեակին մէջ: Կ'անցնէր ծաղկալից քառանկիւնէն, (cloître) եւ կ'ուղղուէր դէպի սենեակ մը՝ սրբազան պատկերներով զարդարուն, ուր կ'օգնէր Հայր Յարութիւն Աւգերեանին՝ անդլիւրէն — հայերէն քերականութիւն մը յօրինելու համար: Կը հիանար վարդապետին ձիթագոյն դէմքին եւ երկար սեւ մօրուքին վրայ՝ որ զինք նման կը կացուցանէր մեծ քահանայի մը՝ Սողոմոնի տաճարին: Հայերէն լեզուն դժուար էր, բայց այդ դժուարութիւնն իսկ հրապոյր մը ունէր:

«Անհրաժեշտ նկատեցի միտքս զբաղեցնել դժուար ուսումով մը, եւ այս՝ (հայերէն լեզուն)՝ դժուարագոյնն էր զոր գտայ հոս»:

Երբ իրեն կը հարցնէին թէ ո՞րքան ատեն պիտի մնար Վենետիկ, «կը յուսամ, կը պատասխանէր, թէ հայերէն այրուբենի սէրս զրաւէ ամբողջ ձմեռը»:

Յօժարակամ կը խօսակցէր Հայրերուն հետ եւ կը սքանչանար անոնց մենութեան, առանձնարանին, հոգւոյ խաղաղութեան վրայ:

Հայր Աւգերեան կը նկարագրէր Հայաստանը, հաստատելով թէ, համաձայն բոլոր աստուածաշնչական վկայութեանց՝ այդ երկրամասին մէջ հիմնուած էր դրախտը:

Իր հիւանդութեան ընթացքին՝ Պայրըն աւարտած էր Մանֆրետի Երբորդ արարը, քիչ մը քաշքշուած արար, (Պայրըն չէր գիտեր, Կէօթէի նման, զերբնականը չօշափել մեծ խումբերով), բայց հետաքրքրական՝ պարունակած Վարդապետութեան համար: Մանֆրէտ մահամերձ էր, մօտակայ վանքի մը արքահայրը կը փորձէր զինք հաշտեցնել ինքն իրեն հետ, ու թերեւս այս տեսարանը արձագանգն էր Պայրընի եւ հայ Վարդապետներուն միջեւ տեղի ունեցած խօսակցութեանց: Մեղաւորին՝ կաթողիկէ քահանան ապաշխարութիւն եւ ներողութիւն ցոյց կու տար. «պատիժի մասին չեմ խօսիր, որդեակ իմ, — (վրէժը ինծի կը պատկանի, կ'ըսէ Աստուած) — բայց մեր հաստատութիւններն ինծի իշխանութիւն տուած են քաղցրացնել մեղաւորին ճամբան, դէպի աւելի բարձր յոյսեր»:

ԱՆՏՐԷ ՄՕՐՈՒԱ

Թարգմ. Հ. Ք.

ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԱԿԱՆ

ԱՐՈՒԵՍՏԸ ՄԵՐ ԴԱՐՈՒՆ

Արուեստագէտը չի շինուիր՝ կը ծնի:

Հետեւաբար, պահանջել որ Ան հասկըցուի ուսման, պատկերէ գոհակորէն իր սիրտն ու միտքը, իր հայելին իր սին կեանքին՝ պիտի նշանակէր պահանջել որ Ան թաւալի Աստուածային վեհութենէն դէպի տիղմ...:

Արուեստն ունի շատ հին ծնունդ, թերեւս ա՛յնքան հին որքան ծնունդը մարդուն: Ան է, արդարեւ, իմաստը մարդուն, կամ, հակադարձաբար:

Մարդը, ի ծնէ, զգացող ու մտածող, չէր կրնար ու չանդիտացաւ գոյութիւնն այն հաճելի իրականութեան՝ զոր կոչեց Արուեստ: Ինչպէս, հակադարձաբար, Արուեստը չկրցաւ ուրանալ գոյութիւնը մարդուն:

Եւ, որովհետեւ մարդը կ'ուզէ հասկնալ ու բացատրել ամէն ինչ որ է՝ կամ կ'ապրի իր շուրջ, ուզեց նաեւ բնականաբար փորձել մեկնաբանութիւնն Արուեստին:

Սահմանումներն եղան չափազանց շատ այս առթիւ: Բայց, ո՛չ մին դարձաւ կատարեալ: Ասոնք մեզի կը ցոլան՝ իրապէս, ըմբռնումներն իրենց հեղինակներուն:

* * *

Ըսուեցաւ թէ «Արուեստն է Գեղեցիկը»:

Այս հին դաւանանքը ծաւալեցաւ ու կ'ապրի դեռ: Զի դիւրաւ կը համոզէ մըտքերը՝ առանց ձիգի:

«Արուեստն է Գեղեցիկը»: Այո՛, բայց՝ ի՞նչ է Գեղեցիկը...:

Սա՛ ո՛չ դուք գիտէք ո՛չ ալ ես: Ես ունիմ ի՛մ ճաշակս, ի՛մ ձեւս հասկնալու, ինչպէս նաեւ դո՛ւք ձերինը՝ որոնք չեն համեմատիր իրարու, ստէպ, գրեթէ միշտ: Այս

տարակարծութիւնը կը ծնի մեր տարբեր ըմբռնումներէն՝ կամ, մեր անհաշտ համոզումներէն: Մնաց որ, ատենն ու միշտ՝ վայրը կ'ազդեն մեծապէս ճաշակներուն: Այսպէս է պատահած միշտ:

Օրինակ, Փրանսական դասական ողբերգութիւնը չհանդուրժեց բնաւ որ բեմադրուէին «սուր» ու «արիւն»: Հոգ տեսաւ բարբարոս ճաշակ: Ուրկէ իր հակադրանքը՝ դէմ Շէքսպիրի: Բայց, ետքէն՝ այս հակադրանքը վերածուեցաւ համադրանքի...:

Այժմ, վերցնենք «Գեղեցիկը» պարզ իմաստով: Այսինքն այն իմաստով զոր ժողովուրդը կ'ընդունի: Այսպէս, պիտի ըսուի թէ Վեհ գրքեր, ջինջ երգեր, պերմեղանքներ, նուրբ արձաններ են գեղարուեստական երկեր: Թերեւ՛ս...:

Արդ, հետեւեցնելով ասկէ կրնա՞նք ըսել թէ չեն արտադրած գեղեցիկ երկեր Մօլիերո՛ւ տալով սո՛ւկ Ագահը, Կոմիտաս՝ յօրինելով հո՛ւր Վիշապ, Ռամպրան՝ գծելով չո՛ր Պառաւը, Տուրբէ՛ քանդակելով բո՛ւոն Ատելութիւնը: Ո՛ւր գտաք հոս Գեղեցիկը...: Գիտէ՞ք թէ ինչչէն ներշնչուեցաք: Սո՛ւկ Ագահէն, հո՛ւր Վշտէն, չո՛ր Պառաւէն թէ բո՛ւոն Ատելութենէն...: Բայց, չէք մերժեր անշուշտ իրենց գեղարուեստական ոգին...:

* * *

Ուզեցին նաեւ որ Արուեստը ծառայէ միայն օգտակարին:

Շատեր տուին քաղաքական նպատակ Արուեստին: Ուրիշներ՝ բարոյական: Իսկ ոմանք ուզեցին որ Ան ներկայացնէ լոկ բնականը, ճշմարիտը: Արուեստն եղաւ

միջոց: Գրամարտը սաստկացաւ ու տեւեց երկար ատեն: Վերջապէս, ոչ մին համոզեց միւսը, բայց վէճերը դարձան շահեկան: Արուեստը տուաւ բիւրազան արտազերութիւններ:

Անհատապաշտներն ուրացան բնականը, հետեւաբար նաեւ ճշմարիտը: Ամէն ինչ կու գար իրենց անձէն:

Ասոնք զօրացան ԺԸ դարուն: Ու, բազմացան յետ Մեծ Ռազմին, այս անգամ աւելի ցայտուն դժերով:

Ամենուր, ունեցան բիւր հետեւորդներ, բայց, չի գիտցուիր իրենց ապագան: Արդէն, ո՛չ ոք չէ կարող ըմբռնել ճշմարիտը՝ եթէ կապուի իր Նս-ին: Անհատապաշտը կը հերքէ աս: Իր Նս-ն է իր Արուեստը: Կարճատես՝ չի գիտեր հեռուն, զի չի կըրնար: Ու, հարկաւ, իր արտազերութիւնները կ'ըլլան միջոց մանրամասներ՝ բայց ե՛րբեք համադրութիւններ:

Անմրցելի գեղագէտ Անաթօլ Ֆրանս փաստեց՝ ամբողջ իր կեանքով, թէ ո՛ւրէ ճշմարտութիւն չ'ապրիր առանց գեղեցկութեան: Ինչ որ կը հաստատէ արդարեւ, թէ գեղեցիկ ոճն է ամէն ինչ, կամ, Արուեստն իսկ...:

* * *

Ատենին, դասականութիւնը կը պարտադրէր Արուեստին որոշ ձեւ: Այսօր ո՛չ մէկ օրէնք կը յարգուի: Արդէն, ծնած ա-

զատ, Արուեստը կ'ապրի ազատ: Շղթան զայն կ'օրհասէ:

Նաեւ, Արուեստը չունի լաւ կամ գէշ բարոյական: Մնաց որ չէ կարելի սահմանել ըմբռնումը «բարոյական»ին: Ճիշտ ինչպէս չէ կարելի սահմանել ըմբռնումը «Գեղեցիկ»ին: Գեղագէտ Վայլտ մերժեց ամէն բարոյական իր ապրումովն իսկ...: Պօտըլե՛ռ իսկ...: Անտրէ Ժիտ հեռացուց իր երկերէն ամէն ինչ որ կը կրէր դրոշմը բարոյականին...: Վերջապէս, ի՞նչ բարոյական ունին այն բիւր անուանի կտաւները՝ ուր մարդիկ զիրար կը յօշոտեն սուրերով թէ սուրիններով...:

* * *

Եթէ, նորերը չեն սիրեր այլեւս հին ձեւերը դասական երկերուն՝ չեն դադրիր ալ սակայն զանոնք ընդունել իբր հանճարեղ արտազերութիւններ: Սա կը նշանակէ թէ, մենք կը փորձենք տալ Արուեստին աւելի՛ լայն սահմանում քան հիները:

Արդ, Արուեստը պարտի ապրիլ ազատ, անկաշկանդ, գերծ ամէն օրէնքէ թէ նկատումէ:

Զի՛ արդարեւ, Ան է կատարեալ գոյութիւն, անմեռ, անայլայլ ու աստուածային...:

Աղեքսանդրիա

ՎԱՀԱՆ ՇԱՀՊԱԶ

ՅՈՒՇԵՐ ԵՒ ՆԻՇԵՐ

Հ. ՂԵՒՈՆԴ ԱԼԻՇԱՆԻ ՆԵՐՔԻՆ ԿԵԱՆՔԷՆ

ՈՒԹՏԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՐԻՒՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԻՓՈՎ

1838-1938

Ա.

Ազգերու պատմութեան մէջ ոսկի տառերով կ'արձանագրուին յաճախ անունները խօսքի եւ գրչի տիտաններուն՝ որ կըրցեր են կերտել ու բարձրացնել ժողովուրդներու բարոյականը, առարկայ դառնալով անոնց փառաբանութիւններուն:

Ոչ մէկ տարակոյս՝ թէ այդ հաղուադիւտ մահկանացուներու առաջին շարքին մէջ էր մեր խոնարհ եւ անպաճոյճ վանականը, որ իր աստուածամերձ վարքովն ու ծովածաւալ գիտութեամբը պանծացուց հայ ազգը եւ պատկառելի ըրաւ զայն օտարներու:

Ան իր օրինակովն իսկ հիմնաւորեց Մըխիթարեաններու համար այնքան փարելի սկզբունքը թէ՛ առանց բարեպաշտութեան՝ կարելի չէ ազգասէր համարուիլ: Անհաւատարիմն Աստուծոյ՝ անհաւատարիմ է հայրենեաց:

Այս կրկնակ տեսակէտով՝ աւելի շահեկան է Նահապետին առանձնական կեանքը: Հոն որոշ կը տեսնուին անոր հոգեկան մեծութիւնը եւ բոլոր հմայքը այն գաղտնիքին՝ որով գիտցաւ ապրիլ միշտ Աստուծոյ կամքին եւ կոչումին կատարեալ համաձայնութեամբ, ու գրաւել միանգամայն ընդհանուր Հայութեան հիացումը՝ իր գրական հսկայ գործունէութեամբ:

Ներկայապէս մեր մէջ տարիքով յառաջացածներուն եւ միջին հասակին ծանօթ

են տրուած զանազան երեկոյթներն ու զըրուատիքները՝ ի պատիւ անոր յաղթապանձ կեանքին, թէ՛ կենդանութեանը ատեն եւ թէ՛ մահէն ետքը:

Զեմ՝ յուսար աւելորդաբան նկատուիլ՝ եթէ անոնց շարքին ուղեմ միացնել իմ այս պարզուկ խօսքերս, « Իբր կաթիլ մի ի դուլէ »: Վասն զի նախ իրեն մօտ ապրողներու իւրաքանչիւրին մէջ ան թողած է ուրոյն յիշատակներ՝ մէկմէկէ աւելի դարմանալի եւ հրահանգիչ: Յետոյ պարտականութիւն է մոռացութեան չտալ ի սպառ անոր բազմաբեղուն կեանքին ամենակարեւոր մէկ թուականը, կ'ուղեմ ըսել՝ տարւոյս սկզբնաւորութեամբը լրացած Ուխտադրութեան հարիւրամեակը, որ ինչպէս ամէն Միխիթարեաններու, կը յիշեցնէ անոր բոլորանուէր անձնագոհութիւնը՝ ի փառս Աստուծոյ եւ յօժանդակութիւն մեր օգտածարաւ ազգին: Արդարեւ դար մը առաջ՝ երբ տակաւին ծագկահասակ պարմանի մըն էր ան՝ վառվռոռն եւ խոստմնալից, եթէ տուած չըլլար զինք կանչող Տեառն եւ Տիրամօր իր անդառնալի որոշումը, անկեղծ ու խոնարհ եղիցիմ, Միաբանութիւնս պիտի զրկուէր իր պանծալի հոգեղաւակին անբաւ արդիւնքներէն, եւ հայ ազգը պիտի չտեսնէր իր հորիզոնին վերեւ ծագած այս ամենափայլուն աստղը: